

Др. М. ШЛЕЖКЕВИЧ

ПРОГУЛКА
ДО
ВЕЛИКОЇ
СТОЛНЦІ

ГУТІРКА ПРИ ВАТРИ ПРО
СВІТОГЛЯД І ХАРАКТЕР.

Др. М. Шлемкевич

П Р О Г У Л Ь К А
ДО
ВЕЛИКОЇ СТОЛИЦІ

ГУТІРКА ПРИ ВАТРІ ПРО СВИТОГЛЯД І ХАРАКТЕР

ВИДАНО В ЮВІЛЕЙНОМУ ПЛАСТОВОМУ РОЦІ
1 9 4 6/4 7

В И Д А В Н И Ц Т В О « П Л А С Т »

UKRAINIAN SCOUT'S LIBRARY

Dr. M. Shlemkewych

**T R I P
TO THE
G R E A T C A P I T O L**

CAMP FIRE YARNS ABOUT CHARACTER

1 9 4 7

Published by Coorporative Society „PLAST“

Обгортка й написи арт. маляра Е. Козака

Технічними засобами Вид. С-ки „Українське Слово“

Druck: Mittelbayerische Zeitung, Regensburg.

ПЕРШИЙ РАНОК у неznаній СТОЛИЦІ

Коли уперше в'їжджаємо в неznану столицю, звичайно сь знайомий чекає нас у пристані. Тож умовимось: ця ргрові наші гутірки будуть тим знайомим. Вони спробу-увести вас у велику столицю духа, що її часто назива-світоглядом, а що схоплена науковою формою понять двалася здавна філософією.

Вже ті назви мають для молодих і свіжих душ щось із у привабливих несподіванок і тривожних таємниць. Це анковий настрої перших кроків у великому, неznаному і. Ніччю пройшла весняна буря й оце глибокі сині озе-виринають з-поміж низьких туманів, що мчать споло-і сонячними стрілами. Ті промінні стріли пронизують инки листя і квіток і душі людей. Так плететься золота нина і рветься кожним разом, як тінь падає на місто. рнуті світлом і імлю, йдемо на вітрі набережною по-шумом ріки у повені та луною міста, що пробудилося.

Наші душі, налиті таким настроєм, зрозуміють, чому оинні греки вважали божеством світогляду-філософії не лас-Атену, богиню зрівноваженого, завершеного знання, ки, але неспокоїного демона туги й кохання, Ероса. Ми-гель, що доступив найбільшої його ласки, так описує о сина Пенії — бідноти і Пороса — багатства: він не ніж-і пестливий хлопчик, як залюбки розмальовують собі р в уяві. Навпаки, далеко йому до того, щоб бути ніж-і гарним, він радше «швидкий, непомітний, без узуття, хати» і «невкритий спить під деревом й по вулицях на

волі». Але він «змагає до знання, дотепний, продовж усього життя філософує». Він, неподібний ні до безсмертного, ні до смертного, він то цвіте й буяє того самого дня, коли йому добре поводитьися, то знову завмирає, але все таки наново оживає по природі свого батька.

Прекрасна характеристика душевного стану, що з нього народжуються світоглядіві шукання, завсіди бідні, бо звичайно зачинають наново від самих початків, відкидаючи попередні спроби, і все ж завсіди багаті любов'ю свіжих душ і відданістю великих, всеохопних людських умів.

Коли б ми твори науки назвали містами подібно, як зробили ми з світоглядом-філософією, — тоді ті міста були б інакші. В них були б мощені і прямі вулиці, рівно визначені майдани, замкнуті високими будівлями однаковос чи подібного стилю. Але місто філософії нагадує давню і вічно молоду українську столицю над Дніпром. В ній височезні камениці стоять рядом із партеровими мешкальними домами. Там золоті копули церков і дзвіниць тонуть серед зеленої поводи. То не стиль розуму, що мірить і рахує, але стиль туги, що шукає свого виразу. То місто гір і яруг, місто великих контрастів, столиця нашої давнини і молодости, свідок українського багатства і нашої вбогости одночасно.

Тож покладемо пахучі вінки на ступнях Ероса, сина Пороса і Пенії, і підемо дальше в місто, прислухаючись до нашої туги. Ачей у ній почуємо питання, що їх ставить нам бог світоглядového відхнення.

ПРОТИВНИКИ ЕРОСА

Галас буденних базарів заглушує в дрібних душах питання світогляду. Взагалі малодушність і дрібничковість — це двері, назавше замкнуті для Ероса.

Та є ще інші, може небезпечніші, вороги світоглядových шукань. Вони небезпечніші тому, що опановують серця, які — здавалося б — повинні бути саме володарством Ероса. Погляньмо навкруги нас. Скільки молодих людей переконує себе і всіх, що вони тримають правду, мов горобця в кишені. Декілька прочитаних книжок, десяток брошур і статей, а то лютючок, і сотня завчених, заялзених, але тріскучих фраз, — і вже той, хто засвоїв собі усе те, не дивиться вам у вічі. Його погляд наполеонівським способом ледве доторкається вашого волосся і біжить кудись у дали-

ну. А уста постійно викривлюються обниженими кінцями і замість ясної усмішки на них заєдно з'являється глумлива гримаса кращезнайка чи всезнайка. Боги не філософують, казав старинний мислитель, бо вони вже мудрі. І дурні не філософують, бо вони не знають, чого їм недостає. Не варто нам занадто задумуватись над тим, чи ті наші «мудреці» з правдою в кулаці — боги чи дурні. Ми їх обминатимем се-ми гонами.

Важніша для нас інша категорія противників світоглядного мислення. Це люди замкнуті у своїй фаховості. В часі між двома світовими війнами у Східній Україні і вже під час самої другої війни на Західній Україні розбудовано зване не нижче й середне шкільництво, постала низка вищих фахових курсів. Ми раділи тим новим розвитком нашого покаліченого й однобокого досі життя. Одначе не можемо забувати, що самовдоволені замкнутість у своїм фаху — це один із родів філістерства, шкідливого для духа молодої нації, яка пнеться до своїх культурних верхів.

Пам'ятаєте колишні прогульки в наші гори? Ми йшли разом: різноманітне товариство. Оце хтось зупиняється і пильно приглядається до якоїсь рослини. Це певно ботанік і фармаколог, що бачить у зірваній квітці передусім її лікувальну силу. Там хтось пристанув край засіяного схилу і міркує, чи оплатиться нашому гірнякові сіяти овес кіль-касот метрів над поверхнею моря, щоб збирати миршавий плід. Це агроном. Там гурток молодих студентів любується рівними, дорідними соснами. Їхня уява бачить уже добірний будівельний матеріал у тих живих деревах. Це техніки. Були між нами й такі, що, присівши на спочинок, за-водили пісень, або залюбки трималися у двійку і дивлячися собі в розпромінені очі, пригадували вірші із свіжо прочитаних видань. То були різні гурти, різні люди, окремі світи. А все ж ми всі разом ішли вгору, бо всі хотіли стати на верху і обняти одним поглядом увесь світ із тими соснами, що колись підуть на технічні споруди, із тими скелями, що ними цікавився геолог, із лікувальними рослинами і вівсяним полем, і тим строкатим людським життям, що ллеться рікою по долинах. Отакий один погляд з верху якоїсь владної ідеї, що обіймає світ і життя, — це світогляд, це ціль наших духових мандрівок, їх внутрішній сенс.

Багато, дуже багато людей залишається по дорозі при своїх квіточках, соснах і вівсику, і ніколи не виходить на

верх. Це може незвичайно корисні громадяни. Але подумаймо, що сталося б із народом-спільнотою, коли б так усі розгубилися подорозі. Тоді спільнота розпалася б на окремі духово мало пов'язані гурти, вона звільна затрачувала б свою душу.

Тож вважаймо, щоб не були ми тими, що — як каже Платон — завзялися тільки на свої дрібні штуки. Ерос світогляду не вдоволяється чимсь одним гарним, він не служить одному тільки, як невільник, але рветься на широке море, поки в змаганні за правдою осягне «сповнення в містечтві кохання», зоглядаючи саму ідею краси і правди і добра.

ІДЕМО В МІСТО

Коли після першої мандрівки не все нам буде ясне, не журіться. Ми ходитимем широкими вулицями і тісними проулками, розкішними садами і просторими базарами міста. Побачите деякі музеї, величаві старинні собори, і твори мисті, що народжується і росте. Прийдете ввечері у гостинницю на спочинок і вам шумітиме в голові від хаосу вражень, переживань і думок. Не бійтесь того. Адже світ постав, як учить космогонія, із хаосу. Відважно пускайтеся другого і третього дня у мандрівку і тоді побачите: в ваших мислях народжуватись буде якийсь порядок. Ви почнете уявляти собі плян і схему міста. Ви навіть зважиться іноді самим пуститися, щоб поблукати навмання. Ви віднаходитимете дороги, що ними ішли ми гуртом. Дедалі пробуватимете своїх власних стежок. І тоді скажете нам: Бувайте здорові! Ви нам уже непотрібні. Вміємо самі ходити.

Та покищо ходитимем разом.

В КРАЇНАХ упорядкованих **МИСЛЕЙ**

Одностайний звук, одноманітний рух присипляють свідомість. Оце їдемо залізницею. Уява попадає в стан дрімоти, а прокидаєтесь тільки на зупинках, коли шум поїзду та скрип коліс утихає і сам рух холоне. Наша свідомість тримається зміною вражень і переживань. Вона загострюється, коли ті зміни стають раптові, несподівані. Контрасти, протиставлення найглибше вриваються в пам'ять. До смерти носимо в душі спогади особливо щасливих і особливо сумних подій. Вони неначе ясні чи понурі острови, що виступають на плесі сірої й мутної ріки життя.

Так дрімали ми, колихані рівномірним рухом поїзду. Тільки у тих двох, хлопця і дівчини, що сиділи напроти себе в нашій переділї, долоня в долоні, водно світилися очі й уста розцвітали усмішками. Для них, самозадивлених, самозаслуханих, самозабутих, не було зупинок ні руху. Вони їхали в свою казку про щастя. І в другім кінці — у нашім возі — не дрімала людина. То була молода жінка в чорнім серпанку. Вона певно втратила когось із найближчих. Смерть — таке звичайне явище. Та коли вона переступить наші пороги, настає у нас темне, понуре свято, а все ж таки свято. Ми вириваємось із буднів, із звичної життєвої колії. Наша уява і мисль, приспані одноманітною роботою, прокидаються. Розпалені і биті контрастом, вони питають: звідкіля все те; яка причина всьому тому; яке значення має оте щастя і те горе, що на нас спадають; яка ціль життя, перетканого червоними і чорними нитками, радістю і смутком?

МІЖ МАРНІСТЮ І ДАЛЕЧІННЮ

Ось основні питання світогляду. Вони народжуються майже в кожній душі, розораній глибоким переживанням.

Вони з'являються на раптових закрутах життя. Але люди скоро забувають, не пробуючи навіть дати відповідь. Нові буденні клопоти, життєві печалі заглушують ті питання. Тільки дехто віддає серце і мислі на те, щоб з'ясувати собі і іншим почини й цілі буття. Вони роблять це за себе і за всіх. Люди, що не мають духової сили чи часу відповісти собі самим на питання, які печуть їх душу, переймають готові відповіді. Вони — знають про це чи не знають — ростуть і дозрівають у підсонні якихось світоглядів.

Так оце ми родимося і розвиваємося у світлі християнських поглядів на світ, і після мандрів та блукань молодости, після неодних сумнівів і відречень, повертаємось під вечір життя до того світогляду, мов до рідного дому. Яку ж відповідь дає той світогляд на наші питання? Він навчає дивитися на життєві суперечності, на радощі і страждання, з деякою погордою. Вони, як і саме життя, не мають самі про себе цінності. Це речі маловажні, минуші. Але одночасно християнство вчить і не легковажить собі життя. Це трудний іспит людської душі, іспит зрілості прийняти після смерті вічне благословення або вічне прокляття. Таким чином, християнський світогляд в оцінці життя песимістичний і оптимістичний одночасно. Песимістичний, бо в ньому наші переживання, найболючіші і найрозкішніші, — це марність марнот. Але й оптимістичний, бо ті переживання — це великий досвід, що від нього залежить вічність.

У СВІТІ ТЕМНОЇ СИЛИ

Можуть бути чисто песимістичні, понурі світогляди, як напр. світогляд німецького мислителя Шопенгауера. Для нього первоосною всього буття є воля, сліпа, нерозумна воля, що пружиться від жаги жити, проявляється. І так усе те, що бачимо навкруги себе, наш світ із тваринами і нами самими, — це різні вияви тієї праволі. Навіть людський розум — це її породження і знаряддя. Але сама, в своїй основі, та воля сліпа, нерозумна. Вона створює щораз нові форми буття і нищить їх одночасно. Коли ж тепер подумаємо, як то в двох світових війнах першої половини нашого сторіччя шляхетні народи винищували себе взаємно, не одному може здаватись: ачей понурі мислі Шопенгауера мають хоч деяке оправдання. — Від тієї праволі немає втечі, бо вона є основою всього. Є тільки один рятунок. Людина може стати осторонь життєвих базарів, того склубища волі до

життя. Вона може зайняти достойнішу — на гадку Шопенгауера — поставу глядача. Таку поставу здобуває мистець у своїм творі, головню ж музика, що найкраще віддає хвилювання, натугу й розряджування праволі. Таку поставу займає мислитель. Та найвищий щабель досконалости осягає святий, що перемагає в собі волю до життя. Християнські мученики, індуські святці — це живі приклади такої найтруднішої перемоги.

ВЧИТЕЛІ ЩАСТЯ

Є й ясні, життєрадісні світогляди. Прикладом таких можуть бути деякі мислі грецької мудрости. Аристип із Кирени каже: хочемо чи ні, шукаємо того, що приємне, і втікаємо від того, що робить нам прикрість, завдає біль. Значить, — міркує він далі — те, що приємне, те й цінне для нас, те добре. Неприємне — це зло; а «ні сяке ні таке» — байдуже. Чим більша, інтенсивніша приємність, — тим краща, тим цінніша вона, тим більше вона добро. Хай це любов, хай радість удачі, все те п'янить нас розкішно. Це скарби життя. — Є щось молодечо-поранкове в таких думках. Але життєвий досвід незабаром наведе хмар на чисте голубе небо. Незабаром прихильники такого світогляду зрозуміють, що без тями віддатися приємностям — це значить підкосити саму спроможність відчувати радість. Тому вони радитимуть зберігати міру. Далі вони переконаються, що щастя і розкоші бувають зрадливі і кажуть окуплятися стражданнями. Тож навчатимуть ті вчителі щастя дивитись не так на силу розкоші, як на тривалість. Збирайте — казатимуть — скарби щастя задля старости. Не так змислові, як духові радості не зрадять вас ніколи. Є вже щось із підвечірнього сумерку в тій науці Епікура; в ній чуємо теплий легіт, що пестить срібне волосся досвідченої людини.

СВІТОГЛЯД І ХАРАКТЕР

Можна різно ставитися до таких світоглядів. Можна хвалити одні, не погоджуватися з іншими, а то й зовсім відкидати їх. А все ж одне ясне: людина, що всією душею прийняла якийсь окреслений світогляд за свій, та людина стає якась інакша в порівнянні з іншими людьми. Вона має в душі якийсь **порядок мислей**. Вона носить у душі **міру цінностей**. Такої людини вже не заскакують легко життєві

події. Вона зразу відгадує їх ціну і знає їх місце в житті й у світі. **Світогляд** — це той **порядок ідей, порядок мислей**, — це неначе сучасне, розумно господарене місто, та незнана столиця, що то ми пустилися її вулицями розглядатися і пізнавати.

А мусимо пам'ятати, що в живій душі мислі не ходять кожна самотою. Вони в'яжуться з собою, але також з почуваннями, з бажаннями, з поривами волі, тобто джерелами діл, чинів. Тож порядок мислей стає доброю підвалиною для розумного порядку людських дій, для достойної постави людини супроти побудів і покус. **Порядок ідей-мислей, — це був світогляд. Порядок дій і послідовність постави супроти своїх власних хотінь і супроти світу — це те, що означаємо словом характер.**

Ясний, суцільний світогляд і сильний, послідовний характер — такі основні прикмети повноцінної людської особовости. Вони — як бачили ми — в'яжуться одне з одним, спомагаючи себе взаємно.

СПОЧИНОК НА ПЕРЕХРЕСТІ

Так роздумуючи й розмовляючи, дійшли ми до місця, де збігаються головні дороги нашої столиці, дорога **теорії** й дорога **практики**. Бо світогляд — це як вказує сама назва, зоглядання світу і життя, це по-грецьки: — теорія. Характер, це той внутрішній порядок душі, що проявляється в дії, себто по-грецьки: в практиці. Тут, серед майдану, на перехресті тих двох доріг, скінчимо нашу нинішню мандрівку. Спочинемо на лавці в тіні дерев і вдивлятимемось у статую людини, що перед нами, серед рівного зеленого морогу і плеканих квіток.

Та людина — це знак, символ такого сплетення світогляду і характеру. Яка погода в її рисах, хоча глибокі борозни обличчя свідчать про схвильовані ріки неспокійних мислей і переживань, що тепер уже переборені й оформлені. Це справді свобідний дух і справді сильна людина.

Спочиваючи, вчуватимемось у зачаровану в камені душу. І коли почуємо в собі щось немов тугу стати подібними до тієї людини, знаймо: — це голос Ероса, що йому ми вже склали у нашій мандрівці привітальний поклін. Це поклик упорядкувати наші молоді й свіжі, неначе на веснянім лузі в безладді розкинуті, квітки-мислі в один суцільний світогляд.

В ІСТОРИЧНОМУ МУЗЕЇ

Наші часи особливо гостро повчають, що немає певного щастя окремої людини без упевненого щастя спільнот, що серед них живе та людина. І наші ж часи не менше проречисто доказують, що горе народу — це одночасно горе членів того народу. Яку цінність мають ваш достаток, ваше здоров'я, коли ваш нарід слабкий і розбитий стоїть чайкою при битій дорозі, що по ній і понад нею мчать залізні потвори сучасних воєн. Чи хто з українців може говорити про своє щастя, коли його нарід пропадає в неволі?

Тож спробуймо сьогодні перевести нашу розмову із питань про світогляд окремої людини на питання про світогляд цілих народів. Бо як із роздуму над мінливістю долі родилися погляди окремих людей на світ і життя, так із думок про непевність долі і призначення народів зроджується мудрість цілої нації. І як світогляд окремої людини, — або як казали ми — порядок її мислей і ідей, був доброю основою характеру, так і розроблений, поглиблений і усвідомлений провідною верствою світогляд нації дає порядок мислям, а разом із тим стає фундаментом порядку дій, характеру цілої нації. Для окремої людини небезпечно бути в критичнім етапі без утвердженого погляду на світ і життя. Для цілого народу це просто трагічно, коли він знайдеться на рішальнім перехресті своєї історії без про-світлених доріг минувшини і без ясного уявлення, куди йти, яке його призначення, коротко: без світогляду.

Такі трагедії не раз переживав український нарід. Тож з-під привітних тіней дотеперішніх наших роздумувань перейдім в історичний музей і з особливою увагою пригляньмося до таких трагічних моментів.

РОЗЛАДЛЯ ДУШ І ВЕЛИКА РУЇНА

Ось середина сімнадцятого століття. Богдан Хмельницький дев'ять літ куче з січової уходницько-вояцької ре-

спубліки, з останків колишньої княжої провідної верстви та з розбурханого революцією українського люду нову українську державу. Аж відомий український історик В'ячеслав Липинський поміг нам зрозуміти й оцінити неповторну велич цього героя і політика. Східня Європа порядкувалася досі то суперництвом, то порозумінням двох сил, двох держав: Польщі і Московщини. Та ось роками майстерно підготовлювана гетьманом коаліція — спілка держав для перебудови Східньої Європи починає діяти. В тій новій Східній Європі рішальними силами мають стати на місці Польщі й Московщини, — Україна і Швеція.

Але трагічна доля України хотіла, що саме в таку хвилину гетьман — передвісник багатьох ідей і подій наших днів — несподівано вмирає. Молода українська держава з трьох сторін обскочена смертельними ворогами. З півночі лестю і насильством пре Москва. З заходу польське панство, зігнане з українських маєтків, простягає свої ласі руки. З півдня рве живе тіло татарський хижак. А нація-держава без великого провідника і без ясного світогляду — роздерта унутрі різними думками. Козацька старшина мріє про Україну на зразок польської шляхетчини з «золотою свободою». На Січі голублять і бережуть, як скарбу, вольницю малого товариства без відповідальности за цілу державу. У вищих церковних колах вже бачать у цареві помазанника Божого. Московщина вже шукає в голоті свого знаряддя й бунтує її проти провідної верстви. Тільки найбільш зріла частина козацтва залишається вірна заповітові Богдана і прагне зберегти його монархію.

Так бачимо в той час боротьбу чотирьох світоглядів в українським світі, одного польського, одного московського і двох українських: загумінкового січового і державницького. Бачимо громадянську війну в духові, боротьбу ідеологій в той час, коли до загину треба було однозгідности й одностайного виступу. Вислід такого стану єдиний можливий: велика руїна!

ЧУЖА МУДРІСТЬ ВИКРИВЛЯЄ УКРАЇНСЬКУ РЕВОЛЮЦІЮ

Перейдім в іншу залю історичного музею. Ось 1917 і наступні роки. Здається: небо схиляється і подає українському народові можливість творити своє життя по своїй вільній волі. Та знову чужі думки мутять українську сві-

домість. Селянський нарід мріє про свою землю коло своєї білої хати серед вишневого саду. В той час раз-у-раз повторюються чужі слова про землю вільну, як повітря, землю, що повинна б бути власністю всіх і нічиєю. Та це не українська думка. Це думка кочовничої Азії, що споконвіку намагається опанувати українські степи. Це саме та думка, що проти неї впродовж своєї історії боровся український нарід. Як часто чулося тоді: — «Немає батьківщини для робітника», — гасло чуже для українця, прив'язаного душею до своєї отчизни.

Знову під впливом чужої мудрости нерадо, то знову підзорливо, часом навіть вороже, ставляться до інстинктових рухів серед народу, що прагнуть військової організації й вишколу в т. зв. вільнім козацтві, або здисциплінованих військових частин. Це діється підчас великої війни, в початках будови молододі держави, коли треба найбільшої натуги організованих бойових сил народу.

Москва знову підбиває Україну своїми випробуваними засобами: лестю й насильством. Рік 1918. Відновляється українська гетьманщина. Та й провідні кола гетьманського правління не мають ще ясного світоглядного оформлення. Гетьманщина 1918 року не стає українською народною монархією, але спирається на чужонаціональні військові, потім такі ж промислові, торговельні й фінансові сили. — Вкінці державність 1919 року, не знайшовши ще своєрідної, тривкої форми — падає в боротьбі на кількох фронтах.

ПЕРЕД ДАЛЬШОЮ МАНДРІВКОЮ

Виходимо з історичних зал музею. Густі хмари над нами і світ тривожиться, очікуючи нових рішень. Душі чують, що далеко ще наші краї ясних зір і тихих вод...

Як 1657 і як у 1917—18—19 роки, важиться доля українського народу. І як тоді не маємо виробленої своєї мудрости. В таємних глибинах сердечних, де — як учив Франко — кують будучину народу, ще досі часто вольниця нероз'яснених, невпорядкованих думок і поривів. Там ще іноді «коромола полків поганих» із чужих мислей, що на наші душі летять як тривога. Нині, більш як коли, стають печуче-теперішніми наші мандрівки по столиці світогляду. Тож спочинемо хвилину і підемо далі.

(Про ідеалізм і матеріалізм)

В кожному давнім місті є старі дільниці з вузькими вулицями, почорнілими від віку домами. Це звичайно осередні частини міста. Там рух ще жвавий, але жити там не вигідно. Люди залюбки шукають собі постійних мешкань у новіших, ясніших дільницях. Одначе мандрівника манять ті старовинні місця. Провідуючи їх, він краще розуміє потім історію, розвиток цілого міста, що вийшло з тісних вуличок на ширші поля навкруги.

Так і в нашій столиці світогляду, що по ній мандруємо, є такі старі-старенькі вулиці. Їх минути не можемо, але жити при них, тільки при них, не було б нам сьогодні корисно. Найдавніші і найбільш поплутані вулички в нашій столиці мають назву: ідеалізм і матеріалізм. Нині підемо туди розглянутись.

У ПЕРВОПОЧИНІ БУТТЯ

— На початку створив Бог небо і землю. Земля ж була пуста і пустошня, і темрява лежала над безоднею, і дух Божий ширяв над водами. — Так описує Святе Письмо постання світу. За християнським світоглядом є дві первоснови буття: матерія і дух. Одначе цінність їх зовсім не однакова. Дух порядкує, творить із безладдя матерії наш світ. Все цінне в ньому, порядок рухів небесних світил і моральний закон у людському серці, усе це — твори духа. Матерія, тіло — це осередок зла. Від них беруться покуси, в них джерела гріховного упадку. Хоч признає цей світогляд два первні буття, духа і матерію, то матерія в ньо-

му в такій погорді, що називаємо той світогляд ідеалістичний.

Ця назва прийнялася передовсім для світогляду-філософії Платона. Той грецький мислитель учив, що справді існують тільки ідеї, це значить: вічні, незмінні прообрази того, що бачимо в нашій земній світі. Всі речі, що їх доторкаємось, усі наші змислові переживання — це бліді тіні ідей. Матерія — це щось, що властиво не існує. Тож смішно прив'язувати серце і душу до тих тіней, що їх називаємо нашим майном, нашими дорогоцінностями. Мудрець повинен завмирати для цього світу, щоб скоріше визволитися від влади змислів і поринути в любовне зоглядання ідей. Хто дійшов до того, не проміняє свого щастя на ніщо. — Ось ідеалістичний світогляд високої проби.

Протилежністю такого світогляду буде матеріалізм, себто світогляд, що признає за первооснову всього — не духа, не ідею, але матерію. Повернім у його вулицю і мимоходом киньмо оком на головні її виставові вікна.

Є незмінні, неподільні частини матерії, атоми. Вони порушуються на підставі чисто механічних законів. Коли б тим рухом керував дух, тоді він мав би якусь ціль. Але так, той рух атомів не має ніякої означеної мети. Атоми зударяються, лучаться, роз'єднуються. Так творяться різні форми, мертві і живі. Живі форми або організми, здатні до боротьби за існування, залишаються, множаться. Організми, неприємні до життя, гинуть. Все те, що називаємо душевними явищами, — це вислід руху, зударів, об'єднань і роз'єднань атомів. Отже наші враження, почування, бажання, мислі — все те тільки наслідки матеріяльних подій, або, як то кажуть, їхні супровідні явища, або ще інакше, «післяявища», згрецька епіфеномени. Платонові ідеї, християнське царство небесне для матеріалізму — це не дійсності, але чисті вигадки. Ось думки, що найяскравіше окреслюють матеріялістичний світогляд.

ПРИ ДЖЕРЕЛАХ ПІЗНАННЯ

В старих частинах міста поплутані дороги і треба добре глядіти, щоб не заблукатись. Слово «ідеалізм» — це така кручена дорога з багатьома проулками. Ось ще одне значення того слова.

Звичайно віримо, що перед нами стоять речі, якісь предмети. Ми їх бачимо, ми їх доторкаємось, ми їх ужива-

емо. Вони існують поза нами, незалежно від нас. Ми можемо виїхати кудись, можемо вмерти, але наш сад зеленітиме далі, цвістиме і родити яблука. Такий погляд називаємо реалістичним. — Та можна розумувати інакше. Ось у наших руках книжка-зшиток. Бачимо білий папір, чорні знаки. Але це не є якісь незалежні від нас прикмети паперу. Потисніть очі, — і ви бачитимете папір інакшим. Він мінитиметься кольоровими цятками. Білина паперу, кольори на образах — це наші відчуття, залежні від змислового органу, від зору. Але — завважте, — ми тримаємо той папір у руках, чуємо шелест сторінок, коли обертаємо їх. На це хтось інший відповість: — добре, але що це значить «тримаємо в руках». Це знову значить, що маємо дотикове відчуття. А що чуємо шелест — це наше слухове відчуття, а не прикмета книжки. Заткаємо уші, і нема шелесту. Отак можемо досліджувати все те, що знаємо про кожну річ і ніколи не вийдемо поза наші відчуття, поза себе. Ніколи не можемо пізнати самої речі. Кожна річ — це просто в'язка відчуттів.

Таке переконання називають також ідеалістичним. Світ — це наше уявлення. Така основна думка того погляду.

ІДЕЯ ЧИ ПРИРОДА?

Ви втомилися? Тож заїдемо в цю церкву, що, як вулиці й доми навколо, має свою давню історію. Вдівляймося в постаті й обличчя на іконостасі. Тих людей і такої постави не зустрінемо в житті. Та не думайте, що це випадково так вийшло, що то маляреві не вдалося і малюнок вийшов не такий як треба. Він свідомо відхилився від звичайного вигляду. Він не ганявся за вірним повторюванням природи, але прагнув зобразити осяяння вірою, хотів зобразити свою вимріяну ідею, ідею відданості Творцеві.

Іноді бачили ми інші образи. Ось Мати Божа — молода гарна жінка з здоровою дитинкою на руках. Або на іншому образі — стара бабуся. З якою любов'ю передає мистець усі морщини обличчя, ті застигли хвилі бурхливого колись життєвого озера!

Подібне бачимо і в письменстві. Деякі автори докладно підглядають життя, описують кожен рух дійових осіб, кожен краєвид. Інші тільки короткими натяками вводять нас у свій окремий світ ідей і настроїв, не журячися дуже, чи те, що вони пишуть, було, чи взагалі може бути в дійсно-

сті. Таким письменникам важне тільки одне: дати нам відчуття їхній душевний стан. Ось зразок першого, докладного опису:

**Вийшла з хати стара мати,
З матір'ю дитина:
Драний брилик на голівці,
На плечах — куцина. (П. Грабовський).**

А тепер вірш іншого роду:

**— Я прийшов з незаними
На бенкет земний;
Сам налив оманами
Келех золотий. (М. Філянський).**

Напрямок у мистецтві, що вважає своїм завданням передати ідею, а не наслідувати природу, називають також ідеалізмом. Коли — навпаки — мистецький твір кладе вагу на вірність передачі природи, тоді називають його реалістичним, а то натуралістичним.

ЗАВДАННЯ БУДУЧИНИ ЧИ НИНІШНЯ РОЗКІШ

Виходимо на одну з головних вулиць тієї старої дільниці. Звертаємось до найбільше поширеного значення слів: «ідеалізм», «матеріялізм».

Є людина, що про неї можемо сказати словами Франка:

**Все, що мав у житті,
Він віддав для одної ідеї,
І горів і яснів, і страждав
І трудився для неї.**

Таку людину називаємо ідеалістом. І навпаки, людину, що, як той біблійний багач, збирає земні скарби і насолоджується ними, не зважаючи на те, що тратить душу, називаємо — матеріялістом.

Людина-ідеаліст, у такому моральному розумінні, віддає працю свого життя і навіть жертвує саме життя для своєї ідеї. Так робили великі творці, вчені, герої, що задивлені у високу ціль готові задля служби тій цілі кинути «серп і пшеничний стіг, і дім батьків, невісту молодую». — Коли спокушує тебе око, вирви його, — ось слова божественного ідеаліста, що смертю на хресті припечатав свою вірність ідеї. Ідеалістами твориться світ і його історія, ними тримаються, ростуть нації і держави.

Матеріяліст, у такому моральному значенні, це людина, що для її слуху — як знову каже Франко — «слова про обіцяний край — це казка; м'ясо стад їх і масло, і сир — це найвищя ласка». Смачна страва, шовковий одяг, дороге футро — мрія матеріяліста. Уживай, лови хвилини — його гасла.

ПОПЛУТАНІ ДОРОГИ

Тепер зрозумієте, товаришки і товариші нашої спільної мандрівки, чому на початку нинішньої прогулянки завважено, що жити в тих старих вулицях ідеалізму і матеріялізму не вигідно і чому люди шукають ясніших дільниць. Від частого уживання ті слова потерлися, як грішмонета, що занадто довго ходила з рук до рук і нині трудно відчитати її вартість. Ті слова мають уже кілька різних значень, тому можуть дати привід до плутанини, замість роз'яснювати справи і події.

Ось приклад: Був час у XIX ст., коли матеріялізм був панівним світоглядом учених, дослідників, мислителів, письменників. Молодий Франко визнає також матеріялістичний погляд, коли йдеться про те, як і з чого постав світ. Але в моральному розумінні назвати Франка матеріялістом — неможливо. Адже від був зразком жертвенности в службі своїй ідеї, зразком готовости терпіти переслідування від своїх і чужих, бути завжди бідним — кажучи його словами — зразком готовости «відрікатись життя і світа для високих дум».

І навпаки, скільки то знала і знає наша земля і світ широкий великих «ідеалістів» на словах, з постійною деклямацією про патріотизм, що люблять свою батьківщину, «як хліб і кусень сала». Скільки людей зі словами про вічність на устах ласо присмоктуються до земних розкошів!

Які поплутані стежки! Молодий Франко, як бачили ми, і матеріяліст і ідеаліст одночасно. Багато ж крикунів, що захлистуються від крику про ідею, це звичайні матеріялісти, для яких заставлений стіл і тепле ліжко — найважливіші справи.

Є ще й наш, питоменно наш, відтінок «ідеалізму». Ось мрійник, нездібний до послідовної впертої праці. Він залюбки співає настроєвих пісеньок, любить красу природи, співчуває бідним, безрадно розводячи руками. Поруч нього інша людина, невсипущий організатор. Він не вгаває.

він не може дивитись на господарську відсталість села. Він напр., організує спілковий збут овочів, закладає сушарні і виріб консерв. Під його впливом селяни нищать старі, дуплаві, романтичні аблуні, що в їх тіні так солодко мріялося, і садять нові, промислові сади. Наш організатор — душею поступу. Він недоїсть, недоспить, але лічить, але працює. Він підносить добробут села. Хто з тих двох ідеаліст? Наш мрійник не раз лає того невтомного працівника «грубим матеріалістом» за те, що він перебиває йому дрімку. Але ми вважатимем саме організатора ідеалістом, а не чистого споживача, хай він і ціле життя дивиться на хмарки і мріє серед вишневого садка коло хати.

ВИЙДЕМО НА НОВІ ШЛЯХИ

Комуністичне вчення, що досі живе мислями XIX ст. і ніяк не зважається вийти поза нього, накинуло і нам свої старі стежки. Нині, серед молодих людей, часто чуємо слова «ідеаліст», «матеріаліст», і в тих словах вони шукають розгадки своїх світоглядних і моральних питань. На Східній Україні вже чверть сторіччя, на Західній у двох перших роках війни і тепер, комунізм накидував і накидає свою матеріалістичну догматику. Тож тепер радо втікають люди, особливо молодь, в ідеалізм. Це зрозуміла річ. Одначе після наших мандрівок по ідеалістичних і матеріалістичних вулицях і проулках знаємо, які багатозначні ці слова, які витерті від частого ужитку. Тож користуватимемось ними рідко. Назви «ідеаліст», «матеріаліст» не будуть ще для нас остаточним схваленням чи остаточним осудом. Ми завсіди питатимемо за точнішим змістом тих понять.

А для нових питань, що накидає нам життя, шукатимем нових слів. Із дільниці старих вулиць вийдемо на широкі, модерні бульвари.

НА широкому БАЗАРІ

«І пошлю свою тугу до вас,
Хай за поли вас миче...

І. Франко «Мойсей»

Людина до того часу молода, поки в ній живий порив у далечинь, у творчість, той порив, що у серці щемить, як туга. В кого погас гіркий біль і солодка розкіш росту, той уже старий, хоча б йому було літ менше як 20...

Оце життя пливе вам, як річка, взята в бетоніві береги, рівно, одноманітно, навіть щасливо і вдоволено. Та час-до-часу щось прокидається у вашій душі, якесь неокреслене почування. Вам чогось треба, чогось бракує, а все навкруги стає бліде і сіре, як захмарений день. Ви самі не знаєте, чому вам так нудно. Ви самі не вмієте собі сказати, чому всі ті речі і справи, що ними ви щодня займаєтесь, раптово зробилися такі байдужі. Ви найрадше хотіли б втекти від цього невідомого, німого ще й безликого гостя, що великим птахом розпростер крила над вами і давить душу. Берете палицю і йдете в міський сад, чи в поле, в ліс. Та швидші кроки туги, ніж ваші ноги. Їдете поїздом. Вікно відчинене і вітер то б'є, то пестить вам обличчя. Але від туги, що в нашій власній серці, не втекти вам ніколи.

Одного ж дня та туга-немова дістає ім'я і починає приказувати вам. Ви вже знаєте, за чим вам нестерпно банно. Тоді шепчете ім'я якоїсь дівчини чи хлопця, або вдивляєтеся внутрішнім зором в якийсь заманливий задум — ідею. Пам'ятаєте певно нашу першу прогулянку. Там пізнали ми, що той сам демон туги, Ерос, є і демоном любови і світоглядного мислення.

З тієї хвилини, коли ваша туга почала говорити різною мовою, світ для вас змінюється. Тоді все у ньому

має цінність остільки, оскільки має воно якесь відношення до коханої особи чи укоханої мислі. Тепер знаєте, чому все інше, дотеперішнє, давнє — таке сіре вам і байдуже. Коли ж вам накидають його як обов'язок, тоді стає воно вам просто ненависне. Ви хотіли б забути все те, втекти від всього того, так як перетомлені цілорічною працею в школі, втікали ви в перші дні ферій у повне, свобідне дозвілля. Ви не хотіли тоді ніяких правил, вам досить тієї розмірености годин, де на кожному з них точно призначена якась робота: в тій вставати, в тій їсти, в тій вчитися. Ні, ви нуряєтесь в незв'язаній безжурності мрій і дій. Ви просто спочиваєте тоді душевно, віддаючися безвольно примхам і забагам хвилини.

Це досвід, що його проходить кожна свіжа ще, незачерствіла душа. Це й досвід, що його проходить і людська мисль взагалі. Ось її захопило якесь важне питання. Воно стає в осередку мисленних зусиль якоїсь епохи. Таким питанням, такою найпершою справою мислі і совісти було недавно, як знаємо, питання ідеалізму і матеріалізму. Люди шукали відповіді, люди страждали від непевности, сперечалися, ненавиділи себе в ім'я ідеалізму і матеріалізму. Що це значить, хай про це посвідчать такі приклади. Скільки жертв, і то наших українських жертв, поглинув фанатичний большевицький матеріалізм. Або інший приклад. Ідеаліст цінить у людині головно духа. Матеріаліст скаже, що людина це складна машина та й годі. А все ж людина це дух і матерія. Які ж взаємини між тими первнями? Про те написали, особливо німецькі учені, силу-силенну наукових праць. Нараховують, що під кінець ХІХ і на початку ХХ стол. з'явилося на ту тему понад три тисячі вчених розправ. Саме питання від того остаточно не в'яснилося, тільки заплуталося, мов оті вулички, що ми мандрували ними підчас попередньої прогулянки, поки не забажали вибратися на ширші майдани життя.

Бо саме чим більше вчених праць топталось навкруги питань про ідеалізм і матеріалізм, тим частіше в свіжих душах прокидалася туга вийти із сутінків усіх тих безконечних суперечок і вічних повторювань на якісь нові обрії. І вкінці та туга находила собі свої нові гасла. Одним із головних було: — життя. Мисль раптово відвернулася від давніх питань, вони стали для неї мов зайлозена перепочена одежа, що її радо скидаємо літом, щоб купатися в соняшнім промінні і в прохолодній вогкості річних хвиль. Це

було якесь радісне пробудження. В ньому було щось із туги і поранкового почування доктора Фавста, що нарешті усвідомив собі сумний стан, де

**Statt der lebendigen Natur,
Wo Gott den Menschen schuf hinein,
Umgißt in Schutt und Moder dich
Nur Tiergeripp und Totenbein.**

(Замість живої природи, що в неї ввів тебе Бог, створивши, оточують тебе серед румовищ і гнилі тільки кістяки тварин і людей).

Тож геть старі питання про духа, матерію, тіло, їх взаємини! Хай живе життя! Вчені надаремне намагалися в своїх робітнях із матерії зліпити живе тіло, а ось навкруги бачимо, як із живого постає мертве. Тож життя вважаймо за первооснову, за щось первісне, і до його звернім нашу думку і нашу любов, зайняті досі тіннями.

Для того, хто знайшов предмет своєї туги, світ міняється. Так було і тут, коли туга нового часу знайшла своє основне поняття: — життя. Як приблизитися, як пізнати це життя? Адже точна наука пізнає тільки те, що вмерло. Вона може трупа різати, розкладати. Саме життя не дається такому дослідю. Навіть історичні науки, і ті записують і описують те, що було, те, що минуло. Так як же ж схопити живу царівну життя?

Розумовий дослід, раціональна метода, як бачимо, тут безсилі. Життя не дається аналізувати, тільки відчутти, пережити. Треба вчуватися в життя, в живе творіння, треба вчуватися в історичні особи, події, якщо хочемо відтворити їх у нашій душі. Або, як кажуть, треба більше розуміти, ніж пізнавати, треба схопити життя інтуїцією. Отже не раціональна метода, але інтуїтивна, веде до пізнання життя. Розумовий спосіб ледве доторкається зовнішньої оболонки життя, того, що вже в ньому застигло, затвердло. Але гарячу пливку ляву життя, спізнати може тільки інтуїція.

Подібне треба сказати і про практичну поставу в житті. Минулі часи, що вірили тільки розумові і клялися на нього, хотіли життя упорядкувати тільки на основі розумних засад. Та всі ті вигадки виявилися слабкими супроти первісних сил, інстинктів. Інстинкти — це «великий розум» життя, тоді як те, що називаємо звичайно людським розумом, це тільки слуга тих інстинктів.

Тож даремне заковувати інстинкти в якісь тверді і ніби непорушні розумні закони чи моральні приписи. Сильна воля життя, сильна воля влади валить такі обмеження.

Сильна людина не схиляється перед ними, навпаки, вона творить, вона накидає нові закони.

Тож хай живе життя, це значить: хай живуть найдужчі, первісні його сили. Хай живе воля, хай пропадають обмеження її, хай живе волонтаризм! Колись люди молилися правді, в науці і в житті. Хай гине світ, щоб тільки була правда. — Тепер люди почали співати похвальних пісень для брехні, якщо вона помагає їм для розряду волі, інстинктів. Логіка, мораль — стали чимсь немодним. Хай живе ірраціоналізм, хай живе імморалізм. Хай живуть і розгортаються людські хотіння, пристрасті, кохання, ненависть. Хай живе відхнення, безумний порив!

Оце вийшовши із стародавніх вулиць і провулків, що в них заплуталися ідеалізм і матеріалізм, знайшлися ми серед гамірливого широкого базару. Це ж у кожному величкім місті є цілі сади і площі, відведені для народного гуляння і галасливих веселощів. Там різні штукарі показують свої штучки і різні крамарі манять і спокушають своєю строкатою тандитою. Від карусель крутиться голова і млосно робиться від гойдалок. А в темних печерах страшать вас дивні, невидані звірі-потвори.

Останніми роками ходили ми такими площами для духових гульбищ.

Молоді читачки і читачі! Чи правда: якийсь знайомий вам увесь галас тих кличів! Вони просякали з європейської свідомости в нашу і наша недавня публіцистика, навмання і безтямно, приймала всі ті гасла, пила їх і перепилялася ними. І оце досі голова нам болить і крутиться.

Та нову зміну пророчить нам нова туга, що розгоряється в серцях. Чуємо знову неспокій душі, і не знаємо ще, але вже відчуваємо мілку крикливість усього того духового базару. Душі хочуть нової правди і відвертаються від блискучих брехень. І вже, як колись, прочуваємо нові розмежування між справді молодими і тими, що знають тільки минуле. Знову є між нами такі, що вже вдоволилися і ситі тими гаслами, пережовують їх на всі летючкові лади, і не чують навіть несмаку.

Але ми віритимем нашій тузі і підемо даліше шукати відповідних для неї мислей і слів.

Піснями серця перепоєні наші душі і наш край. Але тепер послухаймо могутньої пісні розуму. Підемо за нею широкими, модерними бульварами міста-столиці.

По цей бік і по той бік височезні будівлі: окремі такти пісні. Вони стоять рівними рядами, виструнчені, мов вояки на звіті. Є різниці між окремими каменицями, а все ж є якась одна загальна, спільна всім думка в них. Великих відхилень стилю не допускає комісія, що слідкує за виглядом міста.

Поміж двома рядами домів кам'яні пішоходи, рівні і чисті. На них не вільно свобідним паперцям робити прогулянки під подувом вітру. На те є замітачі і на те є суворі приписи, що забороняють кидати уєякий непотріб на вулицю, особливо ж на пішоход. Навіть ходьба в години посиленого руху означена точним розумним наказом: праворуч пливе людська течія в однім, ліворуч — у противнім напрямі. Жива ріка в гранітових берегах! І сама їдня — це ж плід довгих і докладних міркувань і обчислень. Кожен камінь обтесаний у рівну геометричну форму і вставлений в означене місце і приписаним способом на відповідно приготованім підкладі дрібного шутру і піску. Рівнобіжними прямими виблискують трамваєві рейки. На перехрестях вони прорізані поперечними рейками, мов на зшитку учня, що має ознайомитися з рівністю однобічних і протилежних кутів. Неначе примари несуться над головами залізні птиці літаків і по вулиці мчать дивні виплоди розуму: самоходи, електричні трамваї. Вони, ті автомати, це

володарі бульвару. Щоб життя не плуталося їм попід ноги, знову ж розумний наказ забороняє такими бульварами їздити кінним запрягом. А людям дозволено переходити тільки в означених місцях. Широкі білі лінії або цвяхи вказують рівну стежку, а кольорові знаки на вежі або рука поліциста дають команду.

Граніт, залізобетон і машини — це царство, що твердою стопою придавило вільну колісь і живу природу. І неначе бранці в тріумфальнім поході переможця, біжать ряди топіль, та не так, як їх вітер посіяв і земні соки та сонце зростили, але там, де їх згідно з обдуманим, розумовим пляном, нарисованим на папері, посадили і під одну міру підстригли. Травичці заборонено, як і людям, сходити там, де добра воля і ласка Божа. Зелений рівно кошений моріг, прочищений від самовільного жовтого кульбабиного цвіту, білозірок і стокроті, лиснить штучною росою водограю, обведений залізною решіткою. Життя у в'язниці! І те, що — здавалося б — ніяк не дасться замкнути в твердих законах, всі небезпечні для людських сердець, для уяви і пристрасти покуси, що виглядають і манять з-поза виставових шиб, усі ті солодкі присмаки і легкі теплі тканини, уся ця гра узорів, барв і обіцянок, — і те скорене розміреному порядку. На команду, в один час відчиняються крамниці, і на команду в одну годину гаснуть їх облестиві світляні підмови. Тільки машинізований людський голос далі стелиться вулицями, мов пестливий літній туман річними ярами: пісня про кохання із грамофонові пластинки, передавана гучномовцем.

Бульвар великого модерного міста — це тріумфальна пісня перемоги числа і розуму над життєвим свавільством, над ірраціоналізмом. Бульвар модерної столиці — це в граніті і в залізі і точно обчисленім русі втілена розумна мисль людини, що владно діє в мертвій матерії.

«СВИТЕ ТИХИЙ, КРАЮ МИЛИЙ»

Своєрідною протилежністю до великоміського бульвару є вільний степ. Це дика самоволя життя, самоволя рослин і тварин. Якісь межі тому буянню проводять тільки умовини підсоння: зимою відпочиває або дрімає життя, щоб прокинутися весною і топитися у поводі зелені і цвіту. І другу межу буянню дає взаємна боротьба за місце на землі і за доступ до сонця. А так — це царство диких трав

і диких табунів, сліпої волі жити і множитися, це царство ірраціоналізму.

Аж оце згодом плуг хлібороба переорює перші, людською свідомістю вказані, розумні межі. На сторожі їх стають нові кріпості: селянські білі хатки. Навкруги них розцвітають молочним цвітом вишневі сади і тихі верби схиляються над плесами ставів. На пагірках крутяться крила вітряків, наявні знаки того, що найбуйніший кінь, степовий вітер — і той час-до-часу впрягається в розумну службу людини.

Та цей український світ — це ще не світ розуму, що його бачимо в великим модернім місті. Це світ — молодой душі. В ній діють різні сили: воля, почування і розум — і всі разом дають оту чарівну, справді людську симфонію. В тім сердечнім світі правлять також розумні звичаї, що стають рідним законом. Той світ визнає одну непорушну мораль. Він відвертий також для найвищого плоду розуму, для науки і техніки. Кожен рік означає там поступ і в будівлі хат і в обрібці нив. Навіть «неверстові, а вільні, святі» шляхи, що їх оспівував Шевченко, роблять місце залізним рейкам і автострадам. Це прямування до розумного життя, до повільної раціоналізації.

З того світу молодой ще, не скам'янілої, душі народжується своєрідне, українське місто. Воно виростає органічно з душевного багатства нашого життя. Ось село Кирилівка, добре знане нам із життєпису Шевченка. Воно в час, коли ще не було колгоспів, росло собі по-божому і розросталося. В 20-их роках мало вже понад 10 тис. населення, мало українську гімназію, вчительський семінар, як добре галицьке повітове місто. А все ж Кирилівка не втратила характеру села. Такий перший щабель у наше місто.

Та були вже і стотисячні міста, що скидалися на великі розбуяні села. Ось зразком може бути Полтава. Це другий щабель угору. І вкінці маємо святе для кожного українця місто — Київ, велику столицю, зроджену не з міжнародного духа, але з української душі. Большевицькі часи своїми будівлями покалічили, але не затерли обличчя цього міста. Коли під'їжджаєте до нього здалеку, то бачите золоті копули церков і зелені копули дерев. Велика столиця, — а все ж така близька до Бога і до природи.

МИСЛЬ І МІСТО

Такий наш шлях до нашого українського міста. Молоді читачки і читачі! Ви вже певно самі відчули.

що йдеться тут про значно глибші справи, а не тільки про місто, як про більшу і багатшу людську оселю. Місто — це осередок життя народу, це так як його голова і мізок. Звідтіля виходять накази і побуди телефонічними і телеграфічними дротами по всьому краю, неначе накази і побуди розуму і волі нервовими проводами. Сюди ж до міста збігаються і відсіля розподіляються всі достатки і скарби краю по залізничних і автострадних дорогах, неначе кров по жилах організму. Тож справа нашого міста — це справа зосередження нашої мислі і волі і створення нашого життєвого центра, це справа перетворення народної плязми в упорядкований організм.

Ясно, що вороги українства не допускали нас до міста і його організованих форм. І на заході і на сході міста були наші і ненаші. Це наслідок свідомої політики польської і московської. Нам не давали суспільно дозрівати, але насильно тримали в незрізничкованій сільській первісності.

Були й спроби урбанізації, себто омістовлення українських земель, напр., Донеччини. Але ж знову це робив займанщик у своїм власнім інтересі. Большевики спішно насаджували чуже місто на нашій землі. Такі міста — це були штучні витвори, не зроджені з наших потреб і нашої крові. До тих міст сунули валки чужих організаторів, інженерів, майстрів, — і валки українських робітників, зігнаних штучним голодом із наших сіл. Це не були наші міста, це були свідки нашого каліцтва і свідки насильства над нашим життям.

Є ще й у нас самих внутрішній ворог нашого нормального розвитку. Це страх перед розумною організацією, що завсіди вимагає суворої дисципліни, ладу, а кожну людину ставить на своє місце. Таким ворогом нашого росту угору є бунтарські завороти з дороги, що раді б бачити нас завсіди в первісній хаосі, а не в ясній і розумній формі. Це анархічні тенденції життя, що нераз прикриваються у нас чужими мудростями. Так було 25 літ тому, коли рідна анархія прикрашала себе і оправдувала чужими московсько-інтернаціональними кличами. Коли ж ті гасла збанкрутували серед українства, тоді прийшли нові, що ми з ними знайомилися підчас останньої прогулянки по крикливих духових базарах.

Все те, може, для когось теплі кожухи, але в кожному разі не на нас вони шиті. Десь у середній чи західній Європі життя величезної більшості населення проходить у та-

кім царстві розуму і числа, серед таких модерних бульварів, що то до них саме нині ми приглядалися. Там шукають повороту до села, до природи. Але нам, що ще починаємо розбудовувати свою мисль і своє місто, для нас проповідь ірраціоналізму, моральної безкарности, розгону для розгону і чину для чину, байдуже чи розумні вони і доцільні, — для нас усе те велика небезпека і прикровка нехиті до розумних форм, що вимагають твердого зусилля і дисципліни.

Ми, що шукаємо своєї мислі і прямуємо до своїх міст, мусимо навчитися цінити саме розум: — творця і організатора сучасного міста. І мусимо навчитися користуватися ним і його плодами. Бунт проти розуму для молодого народу — це дуже передчасна справа, а всі гасла того бунту це «великих слів велика сила», — як казав Шевченко і прислона рідної анархії в душах і в житті.

ПОВОРОТ ДОДОМУ

Останній день, остання прогулянка на залізничу станцію. Вчасний ранок, а місто скупане грозою, що мов тисяча ворожих бомбовиків налетіла звечора на сталевих хмарах. Люди зникли у своїх сховищах. Всю ніч світили ракети, всю ніч били водні прибої. А нині в повітрі розлита свіжість втихомирених пристрастей, тільки зелене життя побите стелиться по пішоходах, слід цілоночного борсання з дикою стихією. Глибокосиними і тихими очима дивиться небо крізь роззброєні хмари, що вільно вже і покірно, як отара полонених, сунуть на захід. Лагідна мелянхолія сповиває наші душі. І гомін чистий і повітря прозоре. У серці ж брентить учорашня мелодія, тільки вже на нижній

струні. Щось кличе нас додому, щось запрошує у глибини власної душі.

Тож, молоді мандрівнички і мандрівники, досі весна і літо своїми піснями виваблювали нас на майдани і вулиці міста, а тепер слухаймо нової **пісні**, що кличе до **вникнення** в себе. Ми вертаємось із **світу** додому.

Ідемо швидким поїздом. Дорога легким луком колує повз столицю, здіймаючися вгору. Ще оком і пам'яттю, мов прощальними обіймами, схоплюємо місто. Он стара дільниця. Довго ходили ми її плутаними доріжками ідеалізму і матеріалізму. Ми жили духом при тих вуличках, напувалися їхніми надіями, переймалися їх суперечками. Большевізм і нині хоче замкнути людські мислі в протиставленні ідеалізму, проклятого ним, на Сибір і Соловки засланого і перестріляного ідеалізму, і матеріалізму, що на нього мала сплисти вся ласка остаточної правди.

Поїзд мчить. Старе місто поза нами. Хай собі, — як каже поет, — кружляє, обертається хоч круг лямпочки земля стара. Ластівки літають, бо літається... Поїзд мчить. Хай пручаються, як хочуть, поклонники давніх мудроців. Перед нами панорама нового міста з його розлогими майданами і кипучими базарами, з його модерними бульварами. Вони нашіптували нам свої мудрості. Вирвавшись з тісних провулків, — зразу здавалося нам, — життя не хоче, не потребує ніяких меж, ніяких розумом проведених правил для себе. Воно, мов шляхетне лоша, пущене на волю, металося на всі боки, ставало дуба, підкидало задніми ногами, гасало по стернях і озиминах байдуже, розкошуючи рухом для руху, своїм гоном для гону, чином для чину, без мети тільки з надміру юних сил і під тиском буйної крові. Та знову хай і як крикливі і блискучі були у нас і в світі звеличники пущених на волю лоша́т, сучасне життя втискалося дедалі в модерні бульвари з їх розумними рівними лініями і ясними приписами.

Нам здавалося недавно, що вільна пісня життя і розмірена мудрість модерного бульвару — це дві непримиренні крайності. Ми навіть навчилися, наслідуючи інших, протиставити одне одному. Наш поїзд мчить. І оце в одне зливаються для нашого ока і духа ті неначе-суперечності. І нову мудрість, мов спіле яблуко, веземо з мандрівки:

Неправда, неначе життя — це чистий нерозум гону, нерозум сліпої волі, погоня без цілі, без закону. Вчимося не із базарних криків, але із самого життя вичитувати його

правду. Воно ж, оте життя творить собі розумні закони на те, щоб підводитися щораз вище. Воно саме будує розумні міста і круті вежі в них, щоб звідтіля ясніше бачити своє далеке призначення, як кажуть ті, що мислять, — щоб у кам'яних монументах викувати свою невтишиму тугу до вічності, до Бога, — кажуть ті, що вірять.

РОЗУМ ВІЙНИ І РОЗУМ ЛЮБОВИ

Війна — батько усіх речей, — казав давній грецький мудрець Геракліт із Ефезу. Війна, часто чуємо, це саме життя зі своїм правдивим обличчям. Тоді спробуємо віднайти і зрозуміти її правду.

Хай війна, це зудар ірраціональних сил ненависти, жажди влади, жажди зиску, збагачення. Де бряжчить зброя, там мовкнуть закони, там притемнюється спокійний розум, не діє справедливість. А все ж порівняйте битву диких племен із сучасним боем. Там простенькі хитрощі, смішне залякування криком чи особливим одягом, — тут невидна спокійна умова праця штабів. Особиста хоробрість, вояцька бравада, навіть і ті прикмети вставлені в точний рахунок. Вони проявляються в рамках означеного боевого пляну. Колишню імпровізовану невибагливу зброю замінили нинішні панцерники, літаки, гармати, де кожне колісце і кожна шрубка — це вислід довгих дослідів і обчислень. Тепер уже не тільки армії, але й цілі воюючі народи з їх господарством стають великими механізмами схопленими «чотириролітнім пляном», чи «п'ятилеткою». Так два бігуни життя: розум і воля-порив у найтіснішій єднанні! Горе народові, що розумом-технікою відстав у війні, або заламався волею. І ще більше горе народові, що не зрозумівши мудрости життя, хоче триматися і рости одними необдуманими поривами і нерозумними жертвами.

Життя має ще інше обличчя. Ось нове місце його особливого насичення. Ми бачили їх в алеї парку: він і вона. Вони йшли, тримаючися за руки. Вона дивилася в землю і іноді зводила очі на нього. Він шептав щось, тихо і благально: скажи?! Її очі знову світили у відповідь і вони йшли, а листя дзвонило золотими літавами.

Ми могли присягнути, що вони не говорили тоді про розумну табличку множення, і мовчання не використовували на складання розумних поділів годин у житті. А все ж, чи нині, чи завтра, чи разом, чи кожне нарізно, вони дійдуть до розумної межі своїх протулянок. Вони своїм по-

чуванням дадуть колись розумну форму упорядкованої родини.

Як одруження, так само з почувального пориву, з еросу, родиться справжній мистецький чи філософський твір. Творчим божевіллям називає Платон стан правдивого творця. Ми називаємо той стан сном на яві, самозабуттям, відхненням. Без того позарозумного внутрішнього вогню немає мистецтва. Одначе так само немає його без ясної прозорої форми, що нею мистець схоплює пристрасті, радощі, журу, тугу і щастя. Є якийсь рахунок, якийсь розум у ритмі вірша, у будові драми, музичної симфонії. Є свій закон у мистецтві, що його серед творчого болю шукає справжній мистець. Кажуть, що мистецтво — дзеркало життя. Тож і свідчить воно своїми найвищими осягами про те, що на верхах життя еднаються його почувально-волеві джерела з розумною формою. **Верхи життя і верхи справжньої творчости однаково не терплять анархії.**

Л Ю Д И Н А

І війна, і кохання, і творчість — це окремі вияви життя людини. А ось вона сама. Вулицею йде дитина, то задивиться кудись, то забудеться чомусь. Коли дійде, не знає; куди зайде, не збагнете. Синій метелик пурхнув із квітки, що на відчиненому вікні. Дитина простягає ручку, біжить, вибігає на їздню. Самохід нервово трубить. Шоферів учать, що їх найбільший ворог — необлічальна, ірраціональна, скажемо, душа дитини.

Та спроквола через виховання дитина приймає звичаї, у неї вироблюються привички. Казали давні римляни, що привичка — це друга природа. Що ж таке привичка? Можемо сказати — це правило, закон, що народжується. Вона ж — це якась душевна потреба повторювати однакові рухи, займати одну і ту саму життєву поставу при однакових чи подібних обставинах. Подібно і закон вимагає від нас, щоб серед означених обставин робити лиш те, а не щось інше.

Також у молодому духові створюються своєрідні привички. Уявлення в'яжуться і пригадуються завдяки подібності, чи близині, чи одночасності. Постають т. зв. асоціації.

Всі ті звичаї, розумні привички, асоціації ідей стають

поволі твердим стрижнем, що на ньому вже сяк-так тримається юна душа. Ще далі приєднуються до тих правил нові основи постійности. Юнак чи дівчина вже свідомо приймають накази моралі і приписи державного закону. І знову дух не відстає від загального росту. І він накладає на себе свій власний закон: розвивати мутні ідеї у ясні і виразні поняття і в'язати їх логічним мисленням. — Все те складники зрілої і свіжої душі. В ній живі хотіння, почування, вільна гра уяви, але все те рухається в межах засвоєних звичаїв, привичок, розумних приписів, правил і законів. Це вже не дитина, що блукає півсонна. Це людина, що йде прямо.

Ось вона ходить до школи, як багато з-поміж вас. Вона кінчає школу. Вибирає фах. І знову рішають посполу: покликання, любов якогось звання, — і тверезе міркування. Колишня дитина стає студентом, потім підприємцем, учителем, урядовцем.

А тепер спустім завіску на яких 30 літ. Колишня дитина, колишня жива людина, нині по привичці встає, одягається, бездумно по привичці йде до своєї збайдужілої вже роботи. Точно вертається додому. Точно в один час обідає, вечеряє, лягає спати. Вкінці людина стає емеритом, а все ж ще встає, як раніше, виходить з хати, йде тими ж вулицями, що ними ціле життя ходила до роботи, тепер на прогулянку. В ній уже почування, уява майже застигли, залишилися тільки раціональні сторінки душі: привички і закони. Це вже людина-автомат.

Ні нерозум дитини, ні мертва розумність автомату не є і не можуть бути нашим ідеалом людини. Не може бути ним дівчацький шум і борсання гірського потічка, — не можуть бути ними старечі висохлі ріки. Ідеалом є біг Дністрових вод, що крізь поля і яри пробиваються до свого далекого заспокоєння в Чорному морі; ідеалом є живе багатство душі з її тугою і коханням, пристрастями і поривами, сумнівами і злетами, багатство у досконалій формі рідного звичаю і розумного внутрішнього закону.

Наш поїзд мчить. Огляньмося востаннє. Ми вже там, де наші думки стають закликком до діла, де прийнятий світогляд намагається стати життям. Це ціль і остаточна проба світогляду. Чи зважитесь на неї, молоді читачки і читачі?

З М І С Т :

	Стор.
1. Перший ранок у незнаній столиці.	
Противники Ероса. — Ідемо в місто	3—6
2. В країнах упорядкованих мислей.	
Між марністю і далечінню. — У світі темної сили. — Вчитель щастя. — Світогляд і характер. — Спочинок на перехресті	7—10
3. В історичному музеї.	
Розладдя душ і Велика Руїна. — Чужа мудрість викривляє українську революцію. — Перед дальшою мандрівкою	11—13
4. Серед старих вулиць і провулків. (Про ідеалізм і матеріалізм)	
У первопочині буття. — При джерелах пізнання. — Ідея чи природа. — Завдання будуччини чи нинішня розкіш. — Поплутані дороги. — Вийдемо на нові шляхи	14—19
5. На широкому базарі.	20—23
6. Модерний бульвар.	
«Світе тихий, краю милий». — Мисль і місто.	24—28
7. Поворот додому.	
Розум війни і розум любови. — Людина	28—32